

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ TARYBA

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS

1973
metai

VILNIUS 1974

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD OF
THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1973

VILNIUS

1974

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER — WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1973

VILNIUS

1974

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД
1973

ВИЛЬНИУС

1974

9(TL)
Li 237

Redakcinė kolegija

DOBROVOLSKAS JONAS, JURGINIS JUOZAS, KUN-
CYTĖ NIJOLĖ, MERKYS VYTAUTAS, MILIŪS VACYS,
STRAZDŪNAITĖ RITA (sekretorė), SADZIUS HEN-
RIKAS (vyr. redaktoriaus pavaduotojas),
TAUTAVIČIUS ADOLFAS, TYLA ANTANAS, VAITKE-
VIČIUS BRONIUS (vyr. redaktorius), ŽEPKAITĖ
REGINA

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-294}{M851(10)-74}$ Z-74

© LTSR MA Istorijos institutas, 1974

UDK 9 (474.5) 14

VIII A. SOCIALINĖS IR POLITINĖS PROBLEMOS LIETUVOS PAVIETŲ SEIMELIUOSE

MEČISLOVAS JUČAS

Iki šiol neturime Lietuvos pavietų seimelių dokumentų publikacijos ar platesnės studijos, paremtos ta medžiaga¹. Tuo tarpu seimeliuose surašytos instrukcijos pasiuntiniams, vykstantiems į seimą, yra nepakeičiamas šaltinis XVIII a. Lietuvos problemoms pažinti. Instrukcijos — tai vidutiniosios šlėktos valstybinės veiklos dokumentai.

Instrukcijų daugiausia išliko pavietų pilies teismų knygoje. Šiuo metu, peržiūrėjus visas XVIII a. Vilniaus, Trakų, Raseinių, Uplytės, Ukmergės ir Kauno pavietų teismų (žemės ir pilies) knygas, aptikta apie 70 tokių instrukcijų. Jomis remiantis, ir parašytas šis straipsnis. Kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų teismų knygų nežiūrėjau, todėl straipsnyje pasitenkinta vien Lietuvos, etniniu požiūriu lietuvių gyvenamos, medžiaga. Patogumo dėlei Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė sutrumpintai vadinama Lietuva, nors instrukcijose kalbama apie visą Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, t. y. ir baltarusių gyvenamas žemes.

Šlėktos luomas buvo viešpataujantis. Tik šlėkta buvo valstybės piliečiai, arba, kaip ji save vadino, „laisva Žečpospolitos tauta“. Kardinalinėmis teisėmis ji laikė teisę laisvai disponuoti savo turtu, įskaitant ir valstiečius, rinkti karalių, priimti nutarimus seimeliuose ir per savo delegatus — įstatymus seime. Šlėkta sprendė ir svarbiausius vykdomosios valdžios reikalus. Ji galėjo užimti oficialias ir garbės tarnybas. Nobilitacijos ir indigenato teisė 1601 ir 1607 m. įstatymais buvo pripažinta tik seimui. Šlėktos luomas tapo uždaras. Karalius ar senatas be seimo atstovų negalėjo nobilituoti ar suteikti indigenato². Šlėkta reikalavo neleisti, kad

¹ Зг. М. А. Ючас, Литовская шляхта и царизм в XVIII в. (по материалам шляхетских сеймиков), Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе, М., 1972, р. 407—415.

² CVSAA, f. 389 (Lietuvos Metrika), b. 339, l. 161.

valstybės vietas užimtų ne Lietuvos gyventojai (extranei non indigeni). Lietuvos šlėkta reikalavo išsaugoti jos privilegijas, gautas iš didžiųjų kunigaikščių iki unijos su Lenkija. Ji rūpinosi savo teisėmis į dvarus, reikalavo imuniteto ir senųjų privilegijų patvirtinimo³. XVIII a. šlėkta pasiekė visišką valstybės decentralizaciją. Paviėtų seimeliai, seimams nuolat yrant, sprendė ne tik vietinius ūkinius, bet ir valstybinius reikalus. Be paviėtų seimelių pritarimo negalima buvo net rinkti valstybės mokesčių. Seimeliai sprendė valstybės išdo laikymo, vietų dalijimo, kariuomenės paskirstymo, jos ap rengimo ir net dalinių pavadinimo, šlėktos atlyginimo už nuopelnus ir kitus klausimus. Valstybės valdymo požiūriu tai buvo neigiamas reiškinys.

Aukščiausia šlėktos prerogatyva buvo laikoma tai, kad ji, „laisvai balsuodama, gali poną karalių išrinkti“. Ji taip pat teigė, kad „laisvės pagrindas yra liberum veto“, patvirtintas 1690, 1699 ir 1736 m. įstatymais⁴.

XVIII a. absoliutizmo pavojaus jau nebebuvo, bet seimeliuose dar sutinkami panašaus pobūdžio perspėjimai. Raseinių seimelis 1718 m. reikalavo, kad karalius neturėtų galios įsakinėti kariuomenei. Savo lėšomis jis galėjo išlaikyti tik regimentą (1200 karių) saksų kariuomenės⁵. Šlėkta buvo nusistačiusi taikiai. Ji reikalavo vengti karo su kaimynais ir panaikinti mokesčius šlėktos valdiniais. Ji neleido nei karaliui, nei senatui skelbti karo⁶. Karo, sutarčių, taip pat kariuomenės panaudojimo klausimus galėjo spręsti tik seimas⁷. Tad ką reiškė praktiškai šlėktos pageidavimas karaliui savo išgalėmis ginti tėvynę⁸? Toje tėvynėje jis buvo bejėgis.

Karalius dalijo vakansines vietas, bet senatorių patariamasis ir primygtinai šlėktos rekomenduojamiems asmenims. Šlėkta reikalavo iš karaliaus atlyginti didikams už jų nuopelnus valstybei, kartais padengti jų privačias išlaidas arba nuostolius, patirtus karo metu. Ji protegavo eksulantus, išvytus iš Smolensko ir Livonijos žemių. Instrukcijose mirga panašių protekcijų. Šlėkta reikalavo leno teisės į seniūnijas, atimtas seniūnijas gražinti jas valdžiusioms giminėms⁹. Esą, seniūnijos du kartus atiduotos negali būti.

Šlėktai priklausė pagrindinė masė valstiečių. XVIII a., regis, negalėjo būti nė kalbos apie baudžiauninkų teisinę padėtį. Betgi taip nebuvo. Seimeliuose labai dažnai būdavo svarstomas valstiečių klausimas. Vals-

³ CVIA, SA, b. 13919, l. 218, § 25; b. 13914, l. 95a; b. 13927, l. 370, § 2; b. 13921, l. 482; b. 14563, l. 221, § 15; b. 13716, l. 1169, § 3.

⁴ Ten pat, b. 13916, l. 365.

⁵ Ten pat, b. 14514, l. 439, § 3, 12.

⁶ Ten pat, b. 14543, l. 162; b. 13919, l. 214, § 10; b. 4744, l. 389.

⁷ Ten pat, b. 13916, l. 365, § 5.

⁸ Ten pat, b. 13711, l. 1397.

⁹ Ten pat, b. 4750, l. 1165.

tiečiai pažeisdavo rašytinius įstatymus ir senas šlėktos privilegijas, todėl šioji reikalavo vis naujų įstatymų, uždraudžiančių valstiečiams išeiti ir palengvinančių grąžinti bėglius valstiečius. Čia susidūrė šlėktos, siekiančios kolonizuoti ištuštėjusias žemes, asmeniniai ir bendri viso šlėktos luomo interesai. Kai bėgliai ar išeiviai valstiečiai sukeldavo dažnas teismo bylas tarp pačių ponų, pastarieji ėmė reikalauti uždrausti bet kokius valstiečių išėjimus.

Žemaitijoje iš seno buvo daug valstiečių, kurie turėjo teisę laisvai kilnotis. Jie neturėjo savo pono ir galėjo jį laisvai pasirinkti, panašiai kaip šlėktiškoje valstybėje šlėkta rinko sau poną — karalių. Šlėktiškos demokratijos principai buvo perkelti ir laisviems žmonėms. Tačiau laisvieji nebuvo žemės savininkai. Jie gyveno valstiečių sodybose ir pagal sutartis nuomojo iš dvaro žemę. Jie buvo laisvi ir turėjo laisvės pažymėjimus.

Po Šiaurės karo ir 1709—1711 m. maro ištuštėjusias valstiečių sodybas užimdavo ne tik išeiviai, bet ir bėgliai valstiečiai. Dažnai kilnodamiesi nuo vieno pono pas kitą, jie įgydavo laisvę ir taip pat neturėjo savo pono. Be to, Žemaitijoje susidarė įprotis, tapęs lyg ir teise, palikti sodybą, pardavus ją kitam, dvarui atliekančiam prievoles, valstiečiui. Šį įprotį minėjo 1711 m. Raseinių seimelis¹⁰. Pagaliau XVIII a. pabaigoje pati šlėkta ėmė už pinigų atleidinėti valstiečius į laisvę. Esant kieminiam žemės valdymui, šlėkta leisdavo, kad iš didelių šeimų, turinčių daug darbingų žmonių, kai kurie jų išeitų laikinai iš dvaro tarnauti svetur.

XVIII a. pirmojoje pusėje Žemaitijos šlėkta, padaugėjęs išeivių, prašė naujos konstitucijos, draudžiančios bet kokius valstiečių išėjimus, jų tarpe ir išeivių žmonių. 1718 m. Raseinių seimelis rašė: „Nors ir laisvės raštus turėtų valstiečiai nuo savo ponų, turi amžinai priklausyti esamiems posesoriams (t. y. ten, kur naujos konstitucijos išleidimo metu jie gyvenę.— M. J.)“¹¹. Tą patį jis pakartojo 1724 ir 1733 m.¹², 1744 m. pridėjęs, kad visoje Lietuvos provincijoje nepraktikuojama tai, kas dedasi Žemaitijoje. Seimelis siūlė uždrausti bet kokią išeivystę, uždedant 100 kapų bausmę¹³. Žemaičių šlėkta kartojo minėtąjį reikalavimą dar ir 1766 m. Ji teigė, kad žemaičių išeiviai atsiradę po 1709—1711 m. maro, kai liko tuščios sodybos ir maža žmonių. Pažeisdami rašytinę teisę, valstiečiai ėmę kilnotis iš vietos į vietą ir dabar, esą, kas treji metai keliauja. Šlėkta reikalavo atskirai Žemaitijai įstatymo, kuriuo „nei ponams atleisti į laisvę, nei valstiečiams išeiti nebebūtų leista“¹⁴. 1775 m. Žemaitijos šlėkta pareiškė, kad jos valstiečiai „tik vadinasi baudžiauninkais, o iš tikrųjų pagal senas teises ir

¹⁰ Ten pat, b. 14503, l. 657, 780a—781.

¹¹ Ten pat, b. 14514, l. 443, § 20.

¹² Ten pat, b. 14520, l. 365; b. 14529, l. 71.

¹³ Ten pat, b. 14539, l. 442—447.

¹⁴ Ten pat, b. 14563, l. 94, § 19, b. 14562, l. 51a, § 13.

papročius yra laisvi ir iš vieno pono dvaro pas kitą kas treji metai persikelia“¹⁵. Dar kartą 1784 m. ji minėjo žemaičių išėivius, bet jau, kaip ir 1775 m., nebereikalavo jų išėivystės uždrausti. Ji tik prašė nuolaidos valstybės mokesčiams (mokėjo 10 auksinų nuo dūmo) tuo pretekstu, kad Žemaitijoje yra daug laisvųjų žmonių¹⁶.

Kitų Lietuvos pavių šlėkta apie valstiečius kalbėjo santūriau. Vilniaus seimelis 1719, 1724, 1729 ir 1738 m. reikalavo patvirtinti senaties terminą. Dėl bėglių valstiečių jis siūlė panaikinti teisę apeliuoti į Tribunalą ir uždrausti išėiviams valstiečiams keisti savo gyvenamąją vietą¹⁷. Seimelis tvirtino, kad valstiečiai, išėidami iš vienos vietos į kitą, darosi laisvi, o dėl to kiti, likę baudžiuvoje, maištauja. Tą „betvarkę“ seimelis siūlė tučtuojau panaikinti. Upytės seimelis 1732 m. taip pat laikė pavojumi tai, kad valstiečiai, dažnai išėidami nuo pono pas poną, darosi laisvi. Jis reikalavo priversti valstiečius gyventi pastoviai¹⁸. Kauno seimelis 1744 ir 1748 m. reikalavo mažinti bežemių valstiečių skaičių, verčiant kampininkus priimti sodybas¹⁹. Ukmergės seimelis 1766 m. reikalavo uždrausti išėivystę, bet jau darė išimtį valstiečiams, turintiems atleidimus į laisvę²⁰. Šlėkta reikalavo neleisti valstiečių vaikų mokyti ir išventinti juos į kunigus²¹.

XVIII a. Lietuvoje nesusidarė trečiasis — buržuazijos — luomas. XVI—XVII a. pirmojoje pusėje dauguma Lietuvos miestų, gavę Magdeburgo teisę, merdėjo ir buvo feodališkai išnaudojami. Bylos tarp Magdeburgo teisę turinčių miestelių ir šlėktos buvo sprendžiamos ne rotušėse, o pavių teismuose²². Raseinių seimelis 1778 m. reikalavo panaikinti visoje Žemaitijoje magdeburginius teismus, paliekant paprastų žmonių tarpusavio bylas spręsti vienai (matyt, Kauno) magdeburgijai²³. Tik 1791 m. Lietuvos miestų deputatai labai pakiliai prisiekė 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijai ir 1791 m. balandžio 18 d. miestų įstatymui, dėkojo „už suteiktą visų miestų piliečiams laisvę“ ir pareiškė, jog už tai „pasiruošę aukoti gyvybę, kraują ir turtą“²⁴.

¹⁵ Ten pat, b. 14565, l. 223a.

¹⁶ Ten pat, b. 14568, l. 602a, § 3.

¹⁷ Ten pat, b. 4734, l. 1528, § 8; b. 4739, l. 1330—1326; § 22, 23, 62; b. 4750, l. 1166a; b. 4744, l. 391a, § 17.

¹⁸ Ten pat, b. 15208, l. 830a.

¹⁹ Ten pat, b. 13694, l. 118, § 29; b. 13696, l. 212a.

²⁰ Ten pat, b. 13927, l. 374, § 26; b. 13926, l. 343.

²¹ Ten pat, 1724 m. Vilniaus seimelis, b. 4739, l. 1332, § 34; 1746 m. Raseinių seimelis, b. 14543, l. 165.

²² Ten pat, b. 4724, l. 1842, § 19.

²³ Ten pat, b. 14566, l. 457a—458.

²⁴ Ten pat, b. 13725, l. 430—432.

Daug debatų šlėkta surengė dėl savo pažiūros į bažnyčią ir ypač į dvasininkų turtus. Ji visuomet gynė viešpataujančią valstybėje katalikų bažnyčią ir neigiamai žiūrėjo į disidentus, t. y. kitatikius²⁵. Šlėkta net reikalavo ginti katalikų reikalus protestantiškuose kraštuose, o Žečpospolitoje šalinti disidentus iš valstybinių vietų, seniūnijų ir kariuomenės. Disidentų klausimu buvo priimtos 1717 ir 1736 m. konstitucijos. Šlėkta tuo nesitenkino ir kiekvienu metu perspėdavo seimą bei primindavo jam ankstyvesnius įstatymus dėl disidentų²⁶.

Daug dėmesio šlėkta skyrė bažnytinių valdų problemai. Šiuo klausimu, berods, ir negalėjo būti ginčų. Seimo įstatymai 1631, 1635, 1663, 1669, 1676, 1677, 1678 ir 1726 m. uždraudė šlėktai užrašyti dvarus bažnyčiai. Bet šie įstatymai, matyt, buvo pažeidžiami. Šlėkta reikalavo vis naujų įstatymų. Dvarų užrašymo bažnyčiai klausimas buvo vienas iš pagrindinių seimeliuose (de non alienatione bonorum expeditionis belli subjectorum)²⁷.

Šlėkta reiškė nepasitenkinimą, kad dvasininkija traukia ją į savus konsistorijos teismus²⁸. Dvasininkija apeinanti pavietų teismus ir dargi dėl bėglių valstiečių besibylinėjanti su šlėkta konsistorijos teismuose²⁹. Šlėkta rūpinosi, kad dvasininkija neturėtų pirmumo teisės Tribunole³⁰, kad dėl žemių nesikreiptų į Vāršuvoje esantį nuncijų, o tuo pačiu ir į Romą, ir kad pasaulietinius dalykus galutinai spręstų Lietuvos Tribunolas³¹. Šlėkta siūlė atgaivinti panaikintą jėzuitų ordiną³². XVIII a. pirmojoje pusėje Vilniaus seimelis reikalavo pavesti jaunimo auklėjimą tik jėzuitams³³. Tuo tarpu Ukmergės seimelis 1740 ir 1776 m. ir Raseinių 1764 m. siūlė įstatymu garantuoti ir pijorams popiežiaus pripažintas mokymo teises³⁴.

²⁵ Ten pat, 1767 ir 1781 m. Ukmergės seimelis, b. 13927, l. 373, § 15; b. 13934, l. 195; 1767 m. Raseinių seimelis, b. 14563, l. 221, § 3.

²⁶ Ten pat, 1750 m. Kauno seimelis, b. 13697, l. 179, § 8; 1730 ir 1752 m. Trakų seimelis, b. 5956, l. 889, § 14; b. 5953, l. 519a; 1748, 1754, 1766 m. Ukmergės seimelis, b. 13919, l. 218, § 20; b. 13921, l. 481a–482, b. 13926, l. 342; 1767 m. Raseinių seimelis, b. 14563, l. 221, § 3.

²⁷ Ten pat, 1724, 1729, 1746 m. Vilniaus seimelis, b. 4739, l. 1339, § 77; b. 4744, l. 389, § 4; b. 4758, l. 730; 1740, 1746, 1786 m. Ukmergės seimelis, b. 13916, l. 369a, § 21; b. 14209, l. 386, § 11; b. 13939, l. 489, § 10; 1744, 1758, 1762 m. Kauno seimelis, b. 13694, l. 118, § 44; b. 13704, l. 539a; b. 13708, l. 574, § 8; 1752, 1773 m. Trakų seimelis, b. 5953, l. 519; b. 5917, l. 856; 1776 m. Upytės seimelis, b. 15221, l. 696, § 18.

²⁸ Ten pat, b. 5917, l. 858a.

²⁹ Ten pat, b. 14514, l. 439, § 13; b. 13919, l. 217a; b. 13921, l. 482a; b. 4724, l. 1294.

³⁰ Ten pat, b. 13921, l. 482a.

³¹ Ten pat, b. 4748, l. 162, § 17.

³² Ten pat, b. 13933, l. 275, § 8.

³³ Ten pat, b. 4739, l. 1331, § 26; b. 4744, l. 391, § 14; b. 13709, l. 380, § 14.

³⁴ Ten pat, b. 13916, l. 369a, § 23; b. 13932, l. 205a, § 19; b. 14562, l. 52, § 14.

Žemaitijos šlėkta 1790 m. pasiūlė seimui kreiptis į popiežių ir prašyti, kad edukacijos reikalams būtų atgaivintas jėzuitų ordinas³⁵.

Šlėkta reikalavo neleisti dvasininkams įsigyti žemių, prekiauti svaiginamaisiais gėrimais, bylinėtis dėl žemių konsistorijos teismuose, kištis į civilinius reikalus, neleisti paprastų žmonių į dvasininkus, apdėti dvasininkus mokesčiais.

Lietuvos šlėkta kėlė ir valstybinius reikalus. Ji reikalavo išsaugoti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Visų pirma ji siekė turėti atskirus nuo Karalystės karo ministrus ir kanclerius. Šiuo požiūriu būdingas Kauno seimelio 1750 m. pareiškimas („Lietuvos provincija vien tik tuo ir skiriasi, ir ne nuo vienos Karalystės provincijos, bet nuo abiejų, kartu paėmus, kad turi savo karo ministrus (paxis et belli)“. Todėl toje kardinalinėje prerogatyvoje ji neprivalanti tapti priklausoma nuo Karalystės. Lietuva turinti išsaugoti savo kanclerį ir karo ministrą³⁶. Tas pats Kauno seimelis 1762 m. teigė, kad Lietuvos provincija turi likti neatskiriama nuo kitų dviejų Žečpospolitos provincijų³⁷.

Kai dėl kanclerių, tai Lietuvos šlėkta (1776 m., Upytė) reikalavo patikėti didįjį Lietuvos antspaudą Lietuvos didikams³⁸. Ji siūlė dėti tą antspaudą visose karaliaus privilegijose, skirtose Lietuvai, kontroliuojant jas Lietuvos raštininkams (Vilniaus seimelis, 1719 ir 1724 m.)³⁹. Šlėkta siūlė, kad svarbiausios bylos būtų pavestos ne karališkam asesorių teismui, o Lietuvos Tribunalui⁴⁰. Upytės seimelis 1785 m. ir Trakų 1786 m. siūlė perkelti asesorių teismą į Vilnių ir perduoti Lietuvos Metriką saugoti Lietuvos oficialistams⁴¹. Neatsitiktinai ir Kauno seimelis 1744 ir 1748 m. reikalavo, kad seimas stengtųsi grąžinti į Lietuvą Lietuvos Metrikos ir pavietų teismų knygas, karo metu patekusias į Rusiją (Smolenską)⁴².

Lietuvos šlėkta pabrėžė, kad Vilnius, kadaise buvusi puošni Lietuvos sostinė, po Šiaurės karo smarkiai sugriauta, ištuštėjusi⁴³. Kad būtų galima atstatyti Vilnių, buvo reikalaujama palengvinti mokesčius⁴⁴ ir išsaugoti senas privilegijas⁴⁵. Vilniaus seimelis 1733 m. reikalavo, kad karalius kas treči metai gyventų Vilniuje. Didelė skriauda daroma Lietu-

³⁵ Ten pat, b. 14571, l. 190a, § 10.

³⁶ Ten pat, b. 13697, l. 178a–179, § 3.

³⁷ Ten pat, b. 13708, l. 575, § 26.

³⁸ Ten pat, b. 15221, l. 696, § 6, 8.

³⁹ Ten pat, b. 4734, l. 1528a, § 11; b. 4739, l. 1331a, § 29.

⁴⁰ Ten pat, § 30.

⁴¹ Ten pat, b. 15279, l. 532, § 4; Krokua, Biblioteka uniwersytetu Jagiellońskiego, Nr. 5103, § 15.

⁴² Ten pat, b. 13694, l. 118, § 10; b. 13696, l. 212a.

⁴³ Ten pat, b. 4739, l. 1338, § 74; b. 4758, l. 734.

⁴⁴ Ten pat, b. 13921, l. 482a.

⁴⁵ Ten pat, b. 13919, l. 218.

vai, kai ji neturi savo monarcho⁴⁶. Kauno seimelis 1744 m. taip pat pa-geidavo, kad Lietuva turėtų „seditionem domini“ Vilniuje⁴⁷. Upytės sei-melis net 1786 m. priminė, kad karaliui reiktų trečdalį laiko gyventi Lie-tuvoje⁴⁸. Lietuvos šlėkta reikalavo išsaugoti Lietuvos statutą⁴⁹ ir neįsi-leisti į teismus Lenkijos ponų. Upytės seimelis 1776 m. pareiškė, kad Lenkijos ponai pakankamai gerai nežino Lietuvos statuto. „Nuo šiol Lie-tuvos bylos tebūnie sprendžiamos Lietuvos patrioty“⁵⁰. Palikti Lietuvai jos Statutą reikalavo 1778 m. Raseinių ir 1780 m. Ukmergės seimeliai⁵¹. Tai, matyt, buvo susiję su pranešimais, kad Žečpospolitoje ruošiamas naujas įstatymų kodeksas. 1780 m. Ukmergės seimelis tvirtino, kad jokie kiti kodeksai Lietuvai nepriimtini, nes esą nepritaikyti Lietuvos teismo procesui.

Raseinių seimelis siūlė sutvarkyti teisę, nes šiuo metu sunku susigau-dyti įstatymuose. Jis ragino seimo priimtus įstatymus suskirstyti atski-rai Lenkijai ir atskirai Lietuvai⁵², „Volumina legum“, leidžiamą Varšu-vo pijorų, siūlė peržiūrėti seimui, nes jame esą klaidų⁵³. 1730 m. Trakų seimelis reikalavo, kad seime priimtus įstatymus pasirašytų ne vien mar-šalkos, bet ir seimo atstovai⁵⁴.

Apskritai, Lietuvos šlėkta prašė trumpinti teismo procesą, dalį ka-riuomenės skirti teismų sprendimams vykdyti ir pasiekti, kad Tribunole būtų užtikrinta vieta šlėktos rinktiems teisėjams (prieš didikų savavalia-vimą)⁵⁵.

Lietuvos šlėkta daug kartų reikalavo neįsileisti į Lietuvos valstybės tarnybas (urėdus) Lenkijos ponų, neturinčių Lietuvoje dvarų arba turin-čių tik laikinas posesijas. Ši problema seimeliuose buvo labai aštri. 1724 m. Vilniaus seimelis tvirtino, kad Lenkijos ponams Lietuvoje sutei-kiamos vakansijos (turimos mintyje seniūnijų ir urėdų) bei garbės titu-lai — visai neturintiems čia žemių; tuo pažeidžiamas Lietuvos Statutas, daugelis konstitucijų, jų tarpe 1697 m. teisių sulyginimo aktas⁵⁶.

1729 m. Vilniaus ir 1752, 1764 m. Trakų seimeliai reikalavo, kad ka-ralius dalytų ministrų ir dignitorių vakansijas Lietuvoje tik Lietuvos pi-liečiams, o Lenkijoje — tik Lenkijos ponams („terrigenis bene natis et

⁴⁶ Ten pat, b. 4748, l. 162, § 16.

⁴⁷ Ten pat, b. 13694, l. 118, § 1.

⁴⁸ Ten pat, b. 15279, l. 532, § 3.

⁴⁹ Ten pat, b. 13933, l. 264, § 8.

⁵⁰ Ten pat, b. 15221, l. 702, § 32.

⁵¹ Ten pat, b. 13934, l. 196, § 7.

⁵² Ten pat, b. 14563, l. 92, § 8.

⁵³ Ten pat, b. 13916, l. 365, § 44.

⁵⁴ Ten pat, b. 5956, l. 901, § 27.

⁵⁵ Ten pat, b. 13919, l. 216a—217; b. 14566, l. 457a—458; b. 14567, l. 176, § 3.

⁵⁶ Ten pat, b. 4739, l. 1336, § 61; b. 4750, l. 1165.

possessionatis“ ir „non extraneis“) ⁵⁷. Kauno seimelis 1750 m. dar pridėjo, kad Lietuvos piliečiais negali būti Lenkijos ponai, laikinai įgiję Lietuvoje nuosavybę („sine continuo incolatu“) ⁵⁸. 1756 m. Livonijos ir Ašmenos seimeliai priminė neteisėtus paskyrimus į vakansines vietas Lietuvoje. „Nepakenčiama skriauda daroma Lietuvai, pažeidžiant jos teises ir „pacta conventa“, kai Lietuvos urėdų vietas užima dvarų neturintieji arba tuo pretekstu turintieji posesijas asmenys“ ⁵⁹.

Bresto seimelis pastebėjo, kad Karalystės ponai neturi teisės įsigyti Lietuvos dvarų, nes tuo būtų pažeidžiamos 1510, 1530, 1569, 1602 ir 1717 m. konstitucijos ⁶⁰. Žodžiu, Lietuvos šlėkta reikalavo naujai įstatymu įtvirtinti seniai nusistovėjusią Lietuvos padėtį Lenkijos atžvilgiu ⁶¹. Ji laikė esant būtinu atnaujinti Lietuvos deputatų priešseiminius suvažiavimus Slonime ⁶².

Kauno, Bresto ir Žemaitijos seimeliai 1764 m. reikalavo Vilniaus vyskupiją paversti arkivyskupija. Seimas privalęs tuo reikalu kreiptis į popiežių. Didžioji Lenkija turinti savo arkivyskupiją Gniezne, Mažoji Lenkija — Lvove, tik Lietuva iki šiol neturinti arkivyskupijos ir priklausanti nuo Gniezno arkivyskupo ⁶³.

Lietuvos šlėkta reikalavo seimo alternatos Lietuvoje, kad kas trečias seimas rinktųsi Gardine, t. y., kad tuo būtų įrodyta Lietuvos lygybė Lenkijai ir jos teisių pripažinimas ⁶⁴. 1790 m. Vilniaus seimelis net pasiūlė perkelti seimų vietą iš Gardino į Vilnių ⁶⁵.

Kauno seimelis keturis kartus — 1776, 1780, 1782 ir 1786 m. — tvirtino, kad Lietuva privalo turėti senate savo pavietų maršalkas. Pavietų maršalkų pareigos prilygsta Karalystės kaštelionų pareigoms, o pastarieji yra senatoriai, todėl ir Lietuvos pavietų maršalkos turi užimti senatorių vietas ⁶⁶.

Ukmergės seimelis 1778 m. pareiškė, jog Lietuva teikianti trečdalį išlaidų kadetų korpusui išlaikyti, todėl reikia, kad būtų suformuotas kadetų korpusas Lietuvoje ⁶⁷. Tas pats seimelis 1784 m. pareiškė, kad Lie-

⁵⁷ Ten pat, b. 4744, l. 389; b. 5953, l. 520; b. 5965, l. 1036a, 1383a.

⁵⁸ Ten pat, b. 5956, l. 518—521.

⁵⁹ Saltykovo-Ščedrino biblioteka Leningrade, Dubrovskio f., aut. 124, Nr. 87, l. 306a; aut. 133/17, l. 48.

⁶⁰ Ten pat, aut. 159, l. 37—39.

⁶¹ CVIA, SA, b. 14563, l. 92, § 4, 1766 m. Raseinių seimelis.

⁶² Ten pat, b. 4748, l. 159a, § 10.

⁶³ Ten pat, b. 13709, l. 299; b. 14562, l. 51, § 11; Saltykovo-Ščedrino biblioteka Leningrade, Dubrovskio f., aut. 159, l. 37—39.

⁶⁴ Šį punktą priminė 1754, 1756, 1776 ir 1778 m. Ukmergės seimelis, ten pat, b. 13921, l. 482; b. 13933, l. 264, § 4; b. 14209, l. 386, § 8; b. 13932, l. 203a, § 7, ir 1750 m. Kauno seimelis, ten pat, b. 13697, l. 178—179, § 9.

⁶⁵ Ten pat, b. 4805, l. 180, § 31.

⁶⁶ Ten pat, b. 13716, l. 1171a, § 6; b. 13801, l. 702—709, § 4; b. 13804, l. 1093a, § 1.

⁶⁷ Ten pat, b. 13933, l. 264, § 4.

tuva privalo turėti su Karalyste lygią prerogatyvas, vadinasi, turi būti išsaugotos Vilniaus ir Poznanės vaivadų alternatos⁶⁸. Karo komisija veikė Varšuvoje, kur buvo perkeltas Nuolatinės tarybos departamentas. Ukmergės pavietas reikalavo perkelti jį į Gardiną⁶⁹. Trakų seimelis 1786 m. siūlė išskirti Edukacinės komisijos kasą atskirai Lietuvai ir Lenkijai⁷⁰.

Ukmergės seimelis 1748 ir 1754 m. reikalavo Lietuvai balso seime („tebūnie trečiuoju“)⁷¹.

Iš to, kas pasakyta, išplaukia išvada, kad Lietuvos šlėkta gynė valstybės teritoriją, Lietuvos teisę, atskirus nuo Lenkijos teismus, centrinius valdžios organus ir urėdus bei garbės vardus. Tačiau nėra jokio pagrindo tvirtinti buvus vadinamąjį lietuviškąjį separatizmą. Jokių separatizmo žymių XVIII a. Lietuvos šlėktos reikalavimuose nematyti. Man regis, klysta tie autoriai, kurie atskirų Lietuvos magnatų pareiškimuose įžiūrėjo Lietuvos unijos su Lenkija nuostatų laužymą ar netgi bandymą ją nutraukti⁷². XVIII a. aiškiai antiunijinių balsų Lietuvoje nebebuvo, bent jau seimelių instrukcijose jų neteko aptikti.

Lietuvos šlėkta daugiausia sielojosi dėl buvusių Žečpospolitos lenų — Prūsijos ir Kuršo. 1724 ir 1738 m. Vilniaus seimelis dar tvirtino, kad Prūsija yra Žečpospolitos lenas⁷³. Vėliau panašių pareiškimų jau nebebuvo. Visai kitas reikalas dėl Kuršo. Šlėkta jį laikė Žečpospolitos tėvonią. Raseinių seimelis 1718 m. ir Vilniaus seimelis 1721 m. pareiškė, kad Kuršas ir Žemgala su Piltynės pavietu, mirus paskutiniam Kuršo kunigaikščiui, turi atitekti Žečpospolitai⁷⁴. Veltui Žemaitijos šlėkta manė, kad Rusija, atėmusi Livoniją iš švedų, atiduos ją Žečpospolitai⁷⁵. 1732 m. Trakų seimelis vis dar tikėjosi, kad šis klausimas bus išspręstas teigiamai⁷⁶. Ukmergės seimelis 1736 ir 1748 m. reikalavo iš seimo dėti pastan-

⁶⁸ Ten pat, b. 13937, l. 308a, § 5.

⁶⁹ Ten pat, b. 13933, l. 264, § 7.

⁷⁰ Krokova, Biblioteka uniwersytetu Jagiellońskiego, Nr. 5103, § 25.

⁷¹ Ten pat, b. 13919, l. 214, § 10; b. 13921, l. 482a.

⁷² V. Karoliukas tvirtino, kad iki 1704 m. Žečpospolitos sutarties su Rusija Lietuvos didikai Radvilos ir Pociėjai, Sapiegių ir švedų priešai, kėlė separatinės sutarties su Rusija idėją. Autorius teigė, kad tuo būdu „kilo pavojus lietuvių—lenkų unijai“, žr. В. Д. Карольюк, Вступление Речи Посполитой в Северную войну, Ученые записки института Славяноведения, т. X, 1954, p. 242. Panašiai tvirtino ir A. Kaminskis. Esą, tik Žečpospolitai sudarius sąjungą su Rusija 1704 m., buvo pašalintas valstybės vientisumui kilęs pavojus dėl lietuvių—rusų separatinių pasitarimų, žr. A. Kamiński, Konfederacja Sandomierska wobec Rosji w okresie Poaltransztadskim 1706—1709, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1969, p. 9. Iš tikrųjų 1703 m. Lietuvos šlėkta, vadovaujama M. Višnioveckio, Vilniaus konfederacijos metu pritarė Augustui II ir pasisakė už nenutraukiamus ryšius su Lenkija, CVIA, SA, b. 4718, l. 163, 217—219; b. 4736, l. 638—639.

⁷³ CVIA, SA, b. 4739, l. 1327; b. 4750, l. 1165.

⁷⁴ Ten pat, b. 14514, l. 439, § 6; b. 4739, l. 1327a, § 7.

⁷⁵ Ten pat, b. 14514, l. 439, § 15.

⁷⁶ Ten pat, b. 5957, l. 456a—457.

gu, kad Kuršas nebūtų atplėštas nuo Žečpospolitos⁷⁷. 1748 m. Upytės seimelis sveikino žinomą Europoje Kuršo kunigaikštystę bei jos kunigaikštį ir linkėjo jam viso gero, tikėdamasis laisvo, be muitų, Lietuvos produktų išvežimo per Kuršo kraštą į Rygą⁷⁸. 1752 m. Trakų, o 1762 m. Kauno seimelis vėl pareiškė, kad Kuršas yra Žečpospolitos karaliaus dominija ir turi priklausyti karaliui⁷⁹. Raseinių seimelis 1763 m. net priminė G. Ketlerio aktą ir 1726 bei 1736 m. konstitucijas, patvirtinusias Kuršą Žečpospolitos sudėtine dalimi⁸⁰. Ukmergės seimelis, 1754 m. primindamas, kad Kuršas yra Žečpospolitos dominija, pastebėjo, jog „mūsų dabartinė padėtis... neleidžia nei veikti, nei galvoti kitaip, kaip tik visiškai pasiduodant nenugalėtos galybės (t. y. Rusijos.— M. J.) interesams“⁸¹. 1766 m. Raseinių seimelis pareikalavo, kad seimas senas 1686 ir 1704 m. sutartis, ratifikuotas 1710 m., įrašytų į „Volumina legum“: mat, 1704 m. sutartimi Livonija caro buvo pripažinta Žečpospolitai⁸².

Nuo 1764 m. pasirodė seimelių skundai dėl grafo Birono įsigalėjimo Kurše. Jis naudojasis Rusijos parama, pažeidžias Žečpospolitos teises į Kuršą, kelias miltus Lietuvos produktams⁸³. Livoniją, Žečpospolitos sudėtinę dalį, Rusija užėmusi ir prisaikdinusi jos gyventojus⁸⁴.

1752 m. Kauno ir Trakų seimeliai siūlė reguliuoti Rusijos prekybą per Lietuvą su Baltijos uostais. Rusija, esą, be jokių miltų naudoja prekybai Dauguvą ir netgi ją plukdo į užsienį Rusijos kariuomenei vietoje surinktus javus⁸⁵.

Santykiuose su Rusija Lietuvos šlėkta siūlė seimui reikalauti, kad Rusija išvestų savo kariuomenę, ir daugiau jos neįsileisti⁸⁶, tartis su Rusijos imperatore dėl Lietuvos šlėktos teisių į dvarus, per pirmąjį padalijimą atitekusius Rusijai⁸⁷, ir nenustoti galvojus dėl atimtų Žečpospolitos žemių⁸⁸. Trakų seimelis 1773 m. tiesiog reikalavo neratifikuoti Žečpospolitos padalijimo, nes jos žemės tiek amžių nebuvo kvestionuojamos, o padalijimas atliktas, neatsiklausus tautos (suprask — šlėktos).

⁷⁷ Ten pat, b. 13914, l. 96; b. 13919, l. 224, § 11.

⁷⁸ Saltykovo-Sčedrino biblioteka Leningrade, Dubrovskio f., aut. 133.

⁷⁹ CVIA, SA, b. 5953, l. 519; b. 13708, l. 572a.

⁸⁰ Ten pat, b. 14561, l. 42—43.

⁸¹ Ten pat, b. 13921, l. 481a.

⁸² Ten pat, b. 14563, l. 93, § 9.

⁸³ 1764 ir 1776 m. Kauno seimelis, ten pat, b. 13709, l. 297, § 2, 34; b. 13716, l. 1171—1172, § 5—6; 1776 m. Upytės seimelis, b. 15221, l. 696, § 2; 1782 m. Ukmergės seimelis, b. 13935, l. 301, § 5.

⁸⁴ Ten pat, b. 13933, l. 273, § 2; l. 275a.

⁸⁵ Ten pat, b. 5953, l. 519; b. 13697, l. 179, § 10; b. 13708, l. 575a, § 28; b. 4780, l. 952, § 10.

⁸⁶ Ten pat, b. 4748, l. 158a.

⁸⁷ Ten pat, b. 14209, l. 388, § 17.

⁸⁸ Ten pat, b. 13933, l. 264, § 3.

Todėl seimas tol neturi tartis, kol nebus išvestos iš Žečpospolitos užsienio kariuomenės⁸⁹.

Lietuvos šlėkta sutiko su mintimi, jog reikia padidinti kariuomenę. „Taika ir tikra ramybė priklauso nuo turimos jėgos“, — pareiškė 1744 m. Raseinių seimelis⁹⁰. Kauno seimelis 1740 ir 1744 m. taip pat pareiškė, jog reikia didinti kariuomenę: „Nulla gencium quies sine armis, nulla arma sine stipendiis, nulla stipendia sine tributis haberi solet“⁹¹.

Kariuomenei išlaikyti reikėjo lėšų. O šlėkta atsisakė mokėti valstybei mokesčius nuo savo baudžiauninkų. Ji rėmėsi dar ikiunijiniais Lietuvos kunigaikščių raštais, kuriais Lietuvos bajorų dvarai buvo atleisti nuo mokesčių valstybei⁹². Bet valstybiniai dvarai, nualinti Siaurės karo metu, nepajėgė išmokėti hibernos ir išlaikyti kariuomenės. Todėl šlėkta sutiko apdėti privačius dvarus valstybiniais mokesčiais, laikydama tai laikina priemone⁹³. Būtina sąlyga jai buvo iš anksto žinoti, kiek bus kariuomenės, kiek reikės mokėti nuo visos Lietuvos ir kiek nuo valstiečio kiemo. Ji reikalavo neleisti tų mokesčių naudoti kitiems valstybės ir privatiems reikalams. 1717 m. seimo konstitucija įvedė nedidelį — 2 auksinų nuo valstiečio dūmo — valstybinį mokestį šlėktos dvarams. Prieš šį mokestį vėliau ir buvo nukreiptos pavietų instrukcijos. 1718 m. Raseinių seimelis pareikalavo „laisvai tautai“, atseit šlėktai, naujai uždėtą mokestį laikyti laikinu nuo šio iki sekančio seimo⁹⁴. 1724 ir 1748 m. Vilniaus seimelis, pripažindamas, kad valstybės išdas yra „nervus belli“, reikalavo mokesčius uždėti valstybinėms valdoms, dvasininkams priklausantiems dvarams, taip pat apmokestinti žydus⁹⁵, nuimti padūmės mokestį ir padidinti hiberną. Raseinių seimelis 1724 m. papildomai nurodė, kad valstybė atėmė iš šlėktos daug bėglių valstiečių, todėl, esant tuščioms sodyboms, šlėkta iš savo dvarų negali mokėti mokesčių⁹⁶. 1746 m. tas seimelis siūlė valstybei išlaikyti kariuomenę iš hibernos mokesčio ir valstybinių monopolijų⁹⁷. Neapdėti šlėktos dvarų mokesčiais reikalavo 1730 ir 1752 m. Trakų seimelis⁹⁸. Valstybiniai dvarai jau atsigavę („in

⁸⁹ Ten pat, b. 5917, l. 857—857a.

⁹⁰ Ten pat, b. 14539, l. 444.

⁹¹ Ten pat, b. 13692, l. 822, § 4; b. 13694, l. 118, § 2.

⁹² Trakų seimelis 1752 m. pasiūlė pasiuntiniams atsisakyti nuo mokesčių šlėktai, remiantis senomis privilegijomis; ten pat, b. 5953, l. 518a.

⁹³ 1712 m. Vilniaus seimelis, ten pat, b. 4724, l. 1842, § 4, 7, 16. 1746 m. tas seimelis siūlė palikti padūmės mokestį „ad bene pacitum Reipublicae“. Tačiau, seimams yrant, seimelis numatė vaivadijos šlėktos sutikimą mokėti mokesčius, ten pat, b. 4758, l. 728a.

⁹⁴ 1712 m. Vilniaus seimelis, CVIA, SA, b. 14514, l. 439, § 8.

⁹⁵ Ten pat, b. 4739, l. 1326, 1328, § 1, 17, 18, 21; b. 4744, l. 389; b. 4780, l. 951a.

⁹⁶ Ten pat, b. 14520, l. 365a; b. 14529, l. 72.

⁹⁷ Ten pat, b. 14543, l. 162.

⁹⁸ Ten pat, b. 5956, l. 899, § 10; b. 5953, l. 518a.

flore“), ir galima, esą, šlėktą atleisti nuo laikinų mokesčių. 1740 m. ir Ukmergės seimelis pasiūlė nuimti 1717 m. nustatytą padūmės mokesť šlėktos valstiečiams ir palikti tik hiberną seniūnijoms bei įvesti ją dvasininkų dvarams⁹⁹. Atskiros sritys prašė nuolaidų valstybiniam mokesčiams. Žemaitija nurodė, kad ji buvusi labiausiai sunaikinta Šiaurės karo ir maro metu, kad likusi vos šimtoji gyventojų dalis ir kad joje blogesnės žemės, palyginus su kitais pavietais¹⁰⁰. Ukmergiškiai prašydami minėjo prekybos (dėl muitininkų savavaliavimų) ir pajamų mažėjimą¹⁰¹. Nuo XVIII a. vidurio šlėkta nustojo ginčijusi minimalų valstybinį mokesť. 1754 m. Ukmergės seimelis jau siūlė ir šlėktos, ir bažnytinių dvarų valstiečių kiemus apmokestinti po 2 auksinus¹⁰². 1748 m. šis seimelis pasiūlė pakeisti padūmės mokesť pagalve, nes lieka daug neapmokestintų bežemių ir žmonių be sodybų¹⁰³. 1748 m. Kauno seimelis prieštaravo jau tik prieš padūmės mokesčio didinimą, nors ir rekomendavo jį ateityje visai panaikinti arba sumažinti. Valstybei jis siūlė rinkti pinigus iš valstybinių dvarų, miestų (už degtinės pardavimą), žydų, malūnų savininkų ir valstybinių monopolijų¹⁰⁴. Šlėkta numatė ir tokią išeitį: mažinti kariuomenėje brangiai apmokamų karininkų skaičių. 1740 ir 1748 m. Ukmergės seimelis siūlė laikyti regimente (1200 raitelių) ne daugiau kaip 4 karininkus, o vėliavoje (100 raitelių) — 2 karininkus¹⁰⁵. 1754 m. Ukmergės seimelis siūlė nustatyti tokį maksimalų kariuomenės skaičių: 26 raitelių vėliavos (po 100 raitelių) ir infanterija, priklausanti teismo seniūno žiniai¹⁰⁶. Pavietų seimeliai siūlė neimti karininkų užsieniečių, nes jie išveža pinigus iš valstybės¹⁰⁷. 1740 m. Trakų seimelis taip pat siūlė griežtai laikytis kariuomenės išdėstymo pagal seimo sprendimą¹⁰⁸, o 1746 m. Vilniaus seimelis, — kad visoje kariuomenėje būtų trys ketvirtadaliai karininkų iš šlėktos ir tik vienas ketvirtadalis užsieniečių¹⁰⁹.

1764 m., pakėlus padūmės mokesť, seimeliai vėl subruzdė. Jie ieškojo naujų rezervų valstybės išdui papildyti. 1776 m. Upytės ir Ukmergės seimeliai siūlė panaikinti emphyteuto teises, mažinančias valstybės pajamas¹¹⁰. Padūmės mokesťis vis didėjo. 1780 m. Ukmergės seimelis jau

⁹⁹ Ten pat, b. 13916, l. 365, § 6—7, 27.

¹⁰⁰ 1711, 1736 m. Raseinių seimelis, ten pat, b. 14530, l. 169; b. 14503, l. 656, 667.

¹⁰¹ Ten pat, b. 13934, l. 195, § 3.

¹⁰² Ten pat, b. 13921, l. 481—482.

¹⁰³ Ten pat, b. 13919, l. 213.

¹⁰⁴ Ten pat, b. 13696, l. 212.

¹⁰⁵ Ten pat, b. 13916, l. 365, § 9; b. 13919, l. 210.

¹⁰⁶ Ten pat, b. 13921, l. 481—482.

¹⁰⁷ Ten pat, b. 14520, l. 365—365a.

¹⁰⁸ Ten pat, b. 5959, l. 1296a.

¹⁰⁹ Ten pat, b. 4758, l. 729a.

¹¹⁰ Ten pat, b. 15221, l. 696, § 17; b. 14209, l. 386, § 9; b. 13933, l. 264, § 2; b. 13932, l. 203, § 3; l. 204, § 8.

reikalavo nuimti naujai uždėtą 10 auksinių nuo dūmo mokesčių ir palikti 1764 m. padūmę¹¹¹. Kauno ir Ukmergės seimeliai 1782 m. reikalavo šalinti egzekucijas, renkant valstybės mokesčių, nedidinti esamo padūmės mokesčio. A. Tyzenhauzo įvestos griežtos Išdo komisijos priemonės erzino slėktą¹¹².

Slėkta kišosi ir į kariuomenės išdėstymą, jos panaudojimą. 1718 m. Raseinių seimelis siūlė neleisti etmonui keisti kariuomenės stovėjimo vietos, nes nuo 1717 m. kariuomenė buvo paskirstyta į vaivadijas ir pavietus¹¹³. Ukmergės seimelis 1736 m. prieštaravo prieš kariuomenės laikymą dvaruose¹¹⁴. 1748 m. tas pats seimelis reikalavo, kad kariuomenė stovėtų vien pavietų centruose, gautų tik išlaikymą ir būtų etmonų dispozicijoje¹¹⁵. Seimeliai reikalavo nenaudoti kariuomenės privačiam reikalui.

Seimeliuose buvo nuolat tariamasi apie krašto ekonomiką apskritai. Svarbiausi buvo užsienio prekybos, savos monetos ir savos pramonės kūrimo klausimai. Daugiausia buvo kalbama dėl monetos. Nuo XVIII a. pradžios kraštą užplūdo bloga vario moneta. Daugiausia skundų dėl blogos monetos buvo saksų valdymo laikais. 1736 m. Ukmergės seimelis siūlė šalinti užplūdusią timpų monetą, nes senieji taleriai ir olandų dukatai neturi pastovios vertės¹¹⁶. 1740, 1754 ir 1762 m. jis reikalavo atidaryti savo pinigų kalyklą ir uždrausti blogą užsienio monetą¹¹⁷. Kauno seimelis 1762 m. sielojosi dėl blogos monetos ir taip pat siūlė įsteigti savo pinigų kalyklą. (Neaišku, ką reiškė „savo pinigų kalykla“). 1718 m. Raseinių seimelis siūlė bendrą Lietuvos ir Karalystės pinigų kalyklą¹¹⁸). Trakų seimelis 1732 m. pareiškė, jog, nesant sidabro atsargų, negalima galvoti apie pinigų kalyklą, ir siūlė ieškoti sidabro žaliavos¹¹⁹. Neturint savų manufaktūros prekių, geri pinigai išplaukia į užsienį, ir mažėja aukso bei sidabro atsargos¹²⁰. Kauno seimelis 1758 m. pastebėjo, kad sena gera moneta ir auksas išvežamas į užsienį, o iš užsienio teįvežamos vario ir sidabro monetos. Nauja Žečpospolitos sidabro moneta neturinti užsienyje vertės, todėl ateityje kraštas negaus užsienio prekių¹²¹. Seimeliai prašė nustatyti savo monetos kursą užsienio monetos atžvilgiu.

¹¹¹ Ten pat, b. 13934, l. 449.

¹¹² Ten pat, b. 13801, l. 702, § 2; b. 13802, l. 900, § 2; b. 14567, l. 176, § 2; b. 13935, l. 300a, § 4.

¹¹³ Ten pat, b. 14514, l. 429, § 1.

¹¹⁴ Ten pat, b. 13914, l. 97a.

¹¹⁵ Ten pat, b. 13919, l. 213a.

¹¹⁶ Ten pat, b. 13914, l. 99.

¹¹⁷ Ten pat, b. 13916, l. 365, § 16; b. 13921, l. 481 a; b. 13924, l. 720.

¹¹⁸ Ten pat, b. 14514, l. 439, § 25.

¹¹⁹ Ten pat, b. 5957, l. 458a.

¹²⁰ Ten pat, b. 13708, l. 573, § 1, 3.

¹²¹ Ten pat, b. 13704, l. 539—544.

Buvo siūloma mažinti blogos monetos vertę — timpą prilyginti iki lenkiško aukfino. Aukštas olandiško dukato kursas davė nuostolių prekyboje, todėl buvo reikalaujama mažinti jo kursą¹²². Buvo taip pat siūloma išsaugoti tvirtą lenkų talerių kursą¹²³. 1766 m. Raseinių seimelis jau dėkojo už įvestą teisingą monetą¹²⁴. 1781 m. buvo visai uždrausta užsienio vario moneta, palikus jos, kaip metalo, vertę.

Lietuvos ekonomikai daug reikšmės turėjo užsienio prekyba. Todėl šlėkta kėlė klausimą, kad seimas patvirtintų prekybai naudojamų upių sąrašą (Nemunėlis, Mūša, Merkys, Varėna, Berezina, Soža, Dnepras, Ula ir Dauguva). Šiose upėse turėjo būti pašalintos užtvankos ir privatūs muitai¹²⁵. Upių sąrašė nėra Nemuno ir Neries. Šios upės, savaime suprantama, buvo prekybinės. Betgi XVII a. dar dažnai kildavo ginčų tarp Vilniaus pirklių bei šlėktos dėl privačių muitų ties Neries krantais¹²⁶. Lietuvos Statutas (1, 29) ir seimo įstatymai 1589, 1596, 1607, 1611 m. draudė privačius muitus. 1724 m. Vilniaus seimelis prašė, kad Karalystės išdas neimtų muitų, išvežant iš Lietuvos galvijus per Gdansko uostą¹²⁷. Ukmergės seimelis 1782 m. reikalavo prekybos laisvės. 1784 m. jis pareiškė, kad nesutinka mokėti įvestų Iždo komisijos muitų, nes tai pažeidžia kardinalinę šlėktos laisvę¹²⁸.

Žemaitijos šlėkta 1766 m. priminė, kad Žemaitija turi savo Šventosios upės uostą. Ji prašė atnaujinti šį uostą, ir kraštas galės laisvai prekiauti su užjūriu¹²⁹. Pagrindiniai Lietuvos užsienio prekybos uostai buvo ne savi — Ryga ir Karaliaučius, o prekybinės arterijos — Nemunas ir Dauguva. Neatsitiktinai šlėkta reikalavo į minėtuosius miestus skirti tarptautinius konsulus prekybai reguliuoti.

1752 m. Trakų, o 1788 m. Kauno seimeliai prieštaravo dėl privačių protekcijų (atleidžiančių nuo maito mokesčių) prekyboje, jų tarpe daromų dvasininkams.

Raseinių seimelis 1728 ir Kauno seimelis 1764 m. reikalavo panaikinti privatų paštą ir įvesti savaitinį paštą, jungiantį Vilnių, Kauną, Kėdainius, Raseinius, Rygą, o jo priežiūrą pavesti iždui¹³⁰.

Daugelis seimelių sielojosi dėl didėjančios perpirklių, ypač žydų, veiklos. Perpirkliai superka produktus kaimuose, apeina miestus bei mies-

¹²² Ten pat, b. 4744, l. 390, 392, § 10, 27.

¹²³ Ten pat, b. 14563, l. 92, § 7.

¹²⁴ Ten pat, l. 225, § 20.

¹²⁵ 1740 ir 1748 m. Ukmergės seimelis, ten pat, b. 13919, l. 210, § 12—16; b. 13916, l. 365, § 13.

¹²⁶ Ten pat, f. 389, b. 341, 192a, 194a, 209.

¹²⁷ Ten pat, b. 4739, l. 1328a, § 19.

¹²⁸ Ten pat, b. 13935, l. 300, § 2; b. 13937, l. 309, § 11.

¹²⁹ Ten pat, b. 5953, l. 519; b. 13802, l. 900, § 1.

¹³⁰ Ten pat, b. 14514, l. 429, § 4—5; b. 13709, l. 380, § 8.

telius ir gabena produktus tiesiog į užsienį¹³¹. Trakų seimelis 1732 m. pripažino, kad miestai žlugdomi dėl didelių jiems uždedamų mokesčių¹³².

XVIII a. pabaigoje seimeliai rėmė A. Tyzenhauzo ūkines reformas. Jie siūlė kurti manufaktūras, plėsti amatus, prekybą, kasti kanalus, kviesti iš užsienio amatininkus, praturtinti savo žemę, gauti valstybei daugiau pajamų¹³³. Tai buvo merkantilistinės šlėktos gaidos.

Lietuvos šlėkta, ypač po pirmojo padalijimo, susirūpino valstybės likimu. Daugelis manė, kad išeitis, leidžianti išgelbėti valstybę,— tai vidaus santvarkos reformos. Pripažindama, kad reikia išsaugoti seną „corpus politicum“ ir iš esmės nekeisti valstybės santvarkos, šlėkta siūlė dalines reformas. Ukmergės seimelis jau 1776 m. prabilo apie valdymo reformas, nors ir reikalavo garantijos, kad jos anksčiau būtų priimtose provincijose¹³⁴. Raseinių seimelis 1767 m. net pasiūlė atsisakyti „liberum veto“ teisės elekcijos klausimais, nes tai leidžia kištis į vidaus reikalus svetimoms valstybėms¹³⁵. Panašiai ir Upytės seimelis 1776 m. pripažino, jog viena iš blogybių yra tai, kad silpstančioje valstybėje karalius mažai ką gali padėti, o atskiri asmenys per daug įsigali. Vis dėlto jis siūlė palikti įprastą valdžios formą¹³⁶. Kauno seimelis 1764 m. pažymėjo, kad seimų ardymas yra viena iš krašto blogybių¹³⁷.

Šlėkta džiaugėsi ir didžiavosi laisvu karalių rinkimu, saugojo konstitucijas apie bekaralmečius, išleistas 1573, 1576, 1587, 1618, 1733 m. Ji baiminosi karalių su savo kariuomene, siekė jiems primesti palankiausias sutarties sąlygas (pacta conventa).

Ketverių metų seimas atliko daug reformų, apribojančių šlėktos savivalę ir stiprinančių valstybę. Instrukcijose, rašytose 1788 ir 1791 m., Lietuvos šlėkta pasmerkė vidaus nesantaiką, davusią pagrindą užsienio valstybėms kištis į vidaus reikalus. Ji sutiko padidinti kariuomenę iki 100 tūkst. karių; tai buvo jau nusprendusi Karalystė. Bet ji draudė karo departamentui verbuoti kareivius iš šlėktos nuosavų dvarų. Lietuvos šlėkta sutiko mokėti „aukos“ mokesť, atiduoti kariuomenės išlaidymui dešimtąją dalį savo pajamų¹³⁸, bet įspėjo, kad kariuomenė gali

¹³¹ 1758, 1760, 1764 m. Kauno seimelis, ten pat, b. 13704, l. 539—544; b. 13706, l. 118a, § 26; b. 13709, l. 382, § 31; 1733 m. Vilniaus seimelis, b. 4748, l. 160, § 14; 1740 m. Ukmergės seimelis, b. 13916, l. 365, § 14; 1757 m. Raseinių seimelis, Saltykovo-Ščedrino biblioteka Leningrade, Dubrovskio f., aut. 129, l. 16.

¹³² CVIA, SA, b. 5957, l. 458a.

¹³³ 1760 m. Kauno seimelis, ten pat, b. 13706, l. 117, § 1; 1780 m., b. 13801, l. 702, § 1; 1776 m. Upytės seimelis, b. 15221, l. 696, § 10.

¹³⁴ Ten pat, b. 14209, l. 384a; b. 13932, l. 202.

¹³⁵ Ten pat, b. 14563, l. 221, § 4.

¹³⁶ Ten pat, b. 15221, l. 696, § 3, 4.

¹³⁷ Ten pat, b. 13709, l. 298, § 7.

¹³⁸ Ten pat, b. 13940, l. 822—855; b. 5919, l. 897—901; b. 4805, l. 980—988.

būti panaudota tik Žečpospolitos teritorijoje šlėktos kardinalinėms teisėms ginti. Be to, ji siūlė valstybei ieškoti ir kitų pajamų šaltinių: apmokestinti dvasininkų valdas, išparduoti seniūnijas, perimti lėšas iš Edukacinės komisijos ir pan. Šlėkta reikalavo užtikrinti jai pilną laisvę, sprendžiant valdžios formos klausimą. Laisvos valdžios pagrindas esanti tvarka seimeliuose, kuria ir pasireiškianti respublikoniška tvarka¹³⁹. Šlėkta prieštaravo, kad būtų daroma esminių pakeitimų¹⁴⁰. Ji sutiko rinkti naują karalių, dar esant gyvam senajam, kad tuo išvengtų pragaištingų bekaralmečių, bet reikalavo, kad „respublikinė valdymo forma ir kardinalinės teisės, užtikrinančios tą valdžią, įstatymų leidimas be jokios nuo bet ko priklausomybės, išdas, kariuomenė, sutartys su valstybėmis ir karo skelbimas priklausytų vien tik nuo tautos“ (1790 m. Kauno instrukcija). Šlėkta sutiko leisti, kad seime būtų atstovaujama miestams, bet ne visiems, o tik Vilniui. Ji nedarė jokių nuolaidų valstiečiams ir reikalavo, kad būtų pripažinta „šlėktos nuosavybė ir valdžia savo dvarams ir valstiečiams“.

Kai dėl reformų, siekiančių sukurti unitarinę Lenkiją, tai Lietuvos pavietai tam nedavė sutikimo. Tiesa, neprieštarauta dėl bendrų Edukacinės ir Karo komisijų sukūrimo. Bet Lietuvos šlėkta pasisakė prieš bendrą Iždo komisiją, reikalavo ją perkelti iš Gardino į Kauną, išsaugoti 1/3 Lietuvai atstovaujančių senato narių, palikti Lietuvos asesoriją, kuri būtų skirta tik Lietuvos provincijai, užtikrinti šlėktos laisves, numatytas Lietuvos Statute, ir Tribunolo veiklą Lietuvos sostinėje Vilniuje.

СОЦИАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ТЕМЫ В ПОВЕТОВЫХ СЕЙМИКАХ ЛИТВЫ XVIII в.

М. ЮЧАС

Резюме

На основе инструкций поветовых сеймиков этнографической Литвы в статье определяются социальные и политические проблемы, возникавшие в среде дворян в XVIII в. Шляхта, именовавшая себя «вольным народом Речи Посполитой», своими кардинальными правами считала избрание короля, принятие законов в сейме, решение важнейших дел исполнительной власти и свободное распоряжение своим имуществом, в том числе и подданными. При полной децентрализации государства поветовые сеймики не только просили от сейма, но и сами решали такие государственные вопросы, как налоги, содержание войска и т. п. Они требовали от сейма прежде всего снижения или упразднения государственных налогов. Содержание войска должны были обеспечивать города и государственные имения. Шляхта считала господствующей католическую религию и враждебно относилась к диссидентам. Обучение дворянской молодежи целиком поручалось иезуитам (с середины XVIII в. и пиярам).

¹³⁹ 1788 m. Kauno seimelis, ten pat, b. 13805, l. 1105—1107, § 3.

¹⁴⁰ Ten pat, b. 14571, l. 189a, § 4, 7.

Вместе с тем она требовала сохранения имений за шляхтой, запрещения записи этих имений для церкви, высказывалась за светские суды в земских делах с духовными лицами.

Шляхте принадлежала основная масса крестьян. На протяжении XVIII в. она требовала принятия закона, запрещающего всякий выход крестьян (в том числе и вольных людей) и облегчающего сыск беглых. До конца XVIII в. шляхта Литвы не делала никаких уступок в отношении крестьян, кроме того, стремилась ограничить число городов с магдебургским правом, их самоуправление и суд. Однако в конце XVIII в. под давлением расширявшегося рынка она поддерживала идею хозяйственных реформ, в том числе и реформы подскарбия Литвы А. Тизенгауза. Шляхта требовала улучшения торговли, чеканки собственной монеты, отмены частных протекций, даже реформы государственной власти. Правда, она не давала согласия на создание унитарной Польши, требовала сохранить права Великого княжества Литовского, гарантированные ему законом унии, и кардинальные прерогативы: право на собственное войско и военных министров, канцлеров и печать Литвы, Литовский трибунал и Литовский Статут, столицу Литвы, в которой проживал каждый третий год король, государственные службы (в том числе министров и дигниторов), распределять староства только гражданам Литвы (*bene natis et possessionatis*), соблюдать альтернативу сейма, увеличить количество представителей Литвы в сенате, создать отдельную церковную организацию (архиепископство) Литвы и т. п. Шляхта Литвы защищала территорию своего края, право и суд, центральные и провинциальные службы только для граждан Литвы. Однако вряд ли есть основание говорить о «литовском сепаратизме», ибо шляхта не проявляла антиуниатских тенденций. Упомянутые требования совмещались с понятием унии и федеративного государства.

В вопросах внешней политики шляхта Литвы придерживалась весьма пацифистских взглядов, стремясь избежать новых расходов на войско. Она предлагала сохранить бывшие провинции Речи Посполитой, в том числе и Курляндию, а также права собственности шляхты за кордоном, т. е. в землях, отошедших к России, только путем переговоров.